

ВІД АВТОРА РОМАНУ «КУРКУЛЬ»!

У горнилі національно-визвольної боротьби:
чи стане сили зберегти найдорожче?

Максим Бутченко — відомий український письменник, журналіст і громадський діяч. Працював у суспільно-політичному тижневику «Кореспондент», журналі «Фокус» та в одному з найвпливовіших вітчизняних видань «Новое время». Його твір «Художник війни» було перекладено і видано у Чехії та Великій Британії.

1918 рік. Павло Вітко, офіцер армії УНР, мав тільки дві любові у своєму житті: до України та до дружини Ганни. Та тепер дружина далеко, а мрія про незалежність України ще далі. Неймовірними зусиллями Павлові та його бойовому товаришеві вдається вирватися з оточення більшовиків. А тим часом «червоні» встановлюють свої порядки в Києві. Усіх незгодних кидають за ґрати. Ганні також загрожує небезпека. Але давній ворог Павла, командир загону Муравйова Віктор Примаков рятує її від безчестя. Він закоханий у Ганну до нестями... На полі бою невблаганна доля зіштовхне запеклих ворогів — Павла і Віктора. Хто вийде живим зі смертельного герцю? Чи доля дасть Ганні шанс знову побачити Павла?

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-5051-2

9 786171 250512

МАКСИМ БУТЧЕНКО 1918. МІСТО НАДІЙ

МАКСИМ БУТЧЕНКО

1918
МІСТО НАДІЙ

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

МАКСИМ
БУТЧЕНКО

МАКСИМ БУТЧЕНКО

1918
МІСТО НАДІЙ

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

МАКСИМ БУТЧЕНКО

1918
МІСТО НАДІЙ

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

МАКСИМ БУТЧЕНКО

1918
МІСТО НАДІЙ

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2018 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
Б93

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайнер обкладинки *Сергій Ткачов*

ISBN 978-617-12-5051-2

- © Бутченко М. А., 2018
- © DepositPhotos.com: andriy-hrypa, sjlocke, ysbrand, обкладинка, 2018
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2018
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2018

Ця книжка написана завдяки щоденній підтримці
моєї дружини Тетяни,
чий образ дуже схожий на одну з героїнь.
Також хочу висловити велику подяку
редакторам Ганні Дядченко та Івану Андрусяку

РОЗДІЛ 1

Хлопчик біг. Кожен його різкий видих перетворювався на маленьку хмарку, що поділялась на невагомні пластівці, які майже миттєво танули у щільному січневому морозі. Іноді хлопчик озирався, вдивлявся у долину Великої Володимирської вулиці, шукаючи позаду чоловічі фігури у зимових кожухах. Але щоразу такі спроби призводили до того, що він відхилявся від курсу, підтягуючись до двох трамвайних рейок, які на білому покривалі снігу здавалися сірими смугами. Тоді хлопчик неодмінно послизавсь на холодному залізі, вкритому кригою, наче карамеллю, й безладно махав руками, щоб зберегти рівновагу. Мимоволі можна було подумати, що такими жестами він когось кличе, відчайдушно потребує підтримки, але раптом передумує. Хлопчик на мить зупинявся, переводячи дух, і біг далі. На перетині Володимирської з Фундуклеївською, поруч із готелем «Франсуа», він знов озирнувся, змістився до трамвайних шляхів, не втримався і зрештою впав неподалік від чотириповерхової будівлі з високими, тонкими вікнами. Піднятися йому допомогли міцні чоловічі руки. Хлопчик, знову ставши на ноги, спробував обтруситися, а тоді підвів голову, щоб подякувати своєму несподіваному помічникові. Перед ним постав середнього зросту чоловік у двобортній офіцерській шинелі; на правому боці мав синьо-жовту кокарду. Добротний одяг свідчив про високий чин. Незнайомець справляв приємне враження: в'юнкі примружені очі, тоненькі вусики, легка усмішка.

— Чого ж ти, малий, під ноги не дивишся? — чоловік заговорив першим, вивівши хлопчика із заціпеніння.

— Я поспішав... Хотів попередити батька, — протягнув хлопчик.

— Про що ж, дозволь дізнатися? — усмішка зникла з обличчя незнайомця.

— Я... був на Андріївському... гуляв... І тут бачу: з Подолу йдуть... багато їх! Кричать... Сюди йдуть... — недоладно заговорив хлопчик.

— Зачекай-зачекай! Нічого не розумію. Хто йде? — запитав чоловік.

Але відповідь з'явилася сама: у глибині вулиці почалася стрілянина. Спалахи пострілів за долю секунди набрякали в повітрі, вибухали й розліталися навколо хвилястою луною. Стріляли здалека, мабуть, десь біля Десятинної.

— Так, тікай швидше! Ні з ким не розмовляй. Ти зрозумів? — чоловік трохи нахилився до хлопчика. Той завмер, хотів був щось сказати, навіть відкрив рота, однак саме в цю мить гучні відзвуки кулеметної черги наповнили повітря одноманітним клацанням.

— Марш! Біжи! Ні з ким! Чуєш, ні з ким! — чоловік схопив хлопчика за плечі й трохи потрусив його, ніби хотів таким чином позбавити малого будь-яких сумнівів, що зазвичай кружляють над потоками думок, наче пара. Хлопець кивнув і побіг далі, а офіцер рушив до будинку Центральної Ради.

Він поспішав. Серце вистукувало азбукою Морзе слова молитви. Тире-три крапки-тире-тире-пауза-тире-тире-крапка. Прискорений серцевий ритм іноді збігався з шорганням ніг, що рухаються по мерзлій кірці свіжого насту і розганяють тіло по тунелю вулиці, наче кров по судинах. Уже кілька днів у Києві розбухає більшовицьке повстання, гнійною раною стікаючи з «Арсеналу», Шулявки, і ось тепер — Поділ. Із середини січня червоногвардійці, біднота й фабричні робітники, напхані ленінськими листівками та зброєю, обстрілюють житлові квартали. Що залишиться від республіки, якщо місто впаде під натиском червоних? Якщо Київ вкриється липкою темрявою брудних більшовицьких ідей, просочиться в'язкими словами про рівність, які насправді смердять злістю? Павлові Гавриловичу Вітку страш-

но було уявити, у яку вони тоді провалляться безодню. Як він тоді дивитиметься в очі своїй дружині Ганні Дмитрівні, з якою вони побралися десять років тому і яку він клявся-божився обєрігати? Чоловікові стало зле. Горло перетиснула грудка, наче камінь-кругляк, перекрила гортань, не даючи змоги вимовити бодай кілька втішних фраз. Ох, пережити ці дні, пережити...

Постріли позаду не стихали. Офіцер уже дістався до приступок Ради, коли йому назустріч вискочив військовик із гострою борідкою й хвацькими вусами, завитими кінчиками вгору. Павло Гаврилович зупинився. За вусанем тягнулося кілька десятків жовнів; деякі з них гриміли гвинтівками, несучи по тричотири одразу. Вусань, примітивши Вітка, помахав йому рукою:

— Павле Гавриловичу! Йдіть сюди, будьте ласкаві!

Той одразу ж підійшов.

— Петре Федоровичу, біда! З Подолу червоні йдуть!

— Чув, чув, — вусань явно поспішав. — Зволікати не можна, потрібно перекрити їм прохід, інакше все буде скінчено... Боже, Боже, чи залишив Ти нас?.. Я вже третій день домовляюсь із царськими офіцерами... Щоразу одне й те саме кажу... Більшовики всіх знищать! Деякі офіцери погодилися прийти на підмогу — скоро має бути підкріплення...

— Я не знаю, чи варто сподіватися, Петре Федоровичу...

— Варто, мій друже. Надія завжди чогось варта...

Оддалік знову почувалася стрілянина. Якщо уважно прислухатися, можна було розібрати у морозному повітрі високі ноти: бунтівники стріляли по вікнах сусідніх будинків, щоб розполохати людей.

Офіцери поспішили по Володимирській вулиці туди, звідки наближалася керована червоними біднота. Республіканські жовніри вишикувалися у стрій. Павло Гаврилович подивився, прикинув — усього чоловік двадцять, ще десяток тягнеться вулицею. Вусань — давній приятель Вітка, підполковник Болбочан, — вигукував накази, шикуючи бійців. Вони стали у лінію, найжачились багнетами гвинтівок. Пішли вперед.

Перехожі поховалися, зачувши постріли. На безлюдній вулиці зимовий вітер закручував сніг у самотньому вальсі. Сонце

іноді впливало з-під важких попелястих хмар, і тоді низенькі горбаті кучугури біля тротуару, освітлені променями, надавали цьому танцю врочистого блиску, як на балу. Цей блиск обдав Павла Гавриловича хвилиною спогадів. Ніби він стоїть у маетку високоповажного пана Артем'єва, дивиться, як танцюють бальні пари, розглядає красивих жінок, що розкручуються у вирі танцювальних рухів — так, що сукня трохи піднімається над паркетом, мов дозволяє на мить злетіти над грішною землею. «Як же це дивно, — думав Павло Гаврилович, стискаючи гвинтівку. — Іти, може, на вірну смерть і думати про розваги». Він струснув головою, намагаючись позбутися настирливих іскор минулого, і тут Болбочан привів його до тями. «Готуйсь!» — закричав той, піднявши шаблю. Він стояв посеред шеренги, і його шабля немов розділила вулицю на дві рівні частини, з легкістю розрізаючи морозний простір добре наточеним лезом.

Удалині, біля Золотих воріт, виринув натовп. На перший погляд — чоловік сто п'ятдесят. Першими ішли червоноармійці: в однострої солдатів царської армії, але взуті недоладно — хто в чоботи, хто у валянки, а хто в черевики. Те саме й з головними уборами — одні в офіцерських кашкетах, інші в папахах, а де-хто й просто в селянських шапках. Але незмінно в кожного — смужка червоної тканини. Справжніх солдатів було небагато, десятки три-чотири. Зате позад них юрмилася біднота — не менше, ніж сто чоловік. Червоноармійці вигукували усілякі образи, кричали про те, що Рада — це посіпаки буржуїв, яких потрібно повісити на київських стовпах. Повстанці помітили республіканських офіцерів і стишили хід, але не зупинилися.

Усе сталося в одну мить. У когось із подільських червоноармійців не витримали нерви, і він пальнув у бік супротивника. Жовнір праворуч від Вітка впав, і одразу ж за командою Болбочана стрій із криками побіг на червоних. Побачивши уенерівців, що біжать із багнетами напереваги, червоні розгубилися. Менш за все вони були готові зустріти озброєних республіканських офіцерів та вишколених жовнірів. Біднота позаду червоноармійців розрідилася: хтось повернув назад, а хтось відійшов убік. Солдати зробили кілька пострілів, а тоді теж розвернулися й дали

драла. Вони кинулися за Золоті ворота, але за кілька хвилин схаменилися, зупинилися і почали відстрілюватися. Республіканці розосередилися по краях вулиці. Павло Гаврилович присів біля замету.

Почалася перестрілка, яка, втім, не давала особливих переваг жодній зі сторін. Нападники зупинилися біля готелю «Прага», намагаючись сховатися у великому шестиповерховому будинку, а офіцери іноді перебіжками скорочували дистанцію, але пройти далі не мали змоги — червоні підігнали на возі кулемет Шварцлозе, який невідь-як роздобули в австро-угорців, і просто з воза почали обстрілювати ворога. Стояв неймовірний гул, у якому змішалися різноманітні звуки — дзвін битого скла, шерхіт штукатурки, що сипалася з будівель, стогін поранених і останні скрики вбитих. Болбочан лаявся, як чорт, намагався криком віддавати накази, але скрекіт австро-угорського чудовиська зводив будь-які спроби нанівець.

Вітко втиснувся у сніг. Його прикривало дерево, час від часу з характерним клацанням ковтаючи кулі. «Так можна пролежати цілий день і нічого не вдіяти», — думав Павло Гаврилович. Якоюсь миті йому раптом стало млосно й сумно, ніби весь цей бій, вогонь, убиті — усе відбувається уві сні. Вагота розлилася по тілу, заповнюючи душу, неначе склянку. Так хотілось повірити, що ці люди на снігу, які відчайдушно намагаються відстрілюватися, оцей підполковник, який кричить, роздратований браком живої сили для нової атаки, оці червоноармійці, сповнені люті, — не більше, ніж жахливий сон. І варто лише Павлові Гавриловичу напружитися, проникнути у прихований тунель підсвідомості, пройти темними коридорами й знайти заповітні вузькі дверцята, які дозволять йому вибратися з цього злочасного сну — й усе закінчиться! Так бувало багато разів під час нічних кошмарів, які прокручувалися в голові, мов сінематограф, змушуючи рухатися різні фігури, бігати, лякатись — і все це без жодного слова. Вітко заплющив очі. Він відчайдушно хотів, щоб усе закінчилося, але марно. Стрілянина, крики, стогони — усе це було не сном, а жахливою дійсністю. «А, чорт забирай!» — несподівано для себе вигукнув Павло Гаврилович.

Він повернувся до бунчужного, який лежав неподалік біля чорного автомобіля, що його хтось так нещасливо залишив на тротуарі.

— Послухай, потрібно їх відволікти, а я підберуся ближче й спробую прибрати кулеметника, — прокричав Вітко.

Бунчужний, дядько років сорока з широким писксом, зиркнув на Вітка й коротко відповів:

— Добре. Зробимо.

На якусь хвилину стрілянина припинилася. Небо затягнуло пухкими хмарами. Повалив сніг, кружляючи, наче конфетті. Здалека пролунали гарматні постріли; напевно, біля заводу «Арсенал» — там теж засіли більшовицькі повстанці. На мить стало нестерпно тихо. Сіре повітря наповнилося білими сніговими струпами, видимість різко зменшилася, обидві сторони принишкли, очікуючи.

Бунчужний трохи підвівся, потім різко рвонув від автомобіля у бік Золотоворітського скверу. Одразу пролунала кулеметна черга, кулі зачепили авто. Посипалося лобове скло, але дядько встиг пробігти до дерев і навіть вистрілити зі свого «мосіна». Вітко скористався моментом: пригнувшись, посунувся ближче до Прорізної. Кілька пострілів змусили його лягти у сніг, але тут бунчужний, певно, повідомив про план іншим, і всі вони почали стріляти, намагаючись заглушити ворожий вогонь. Так тривало з півхвилини — цілком достатній відтинок часу для того, щоб зробити ривок до величезної тополі, яка росла неподалік від перехрестя. Павло Гаврилович сховався за деревом, притулившись до стовбура спиною. Він точно знав, що за п'ять-десять секунд республіканці перестануть стріляти і він матиме якусь мить для того, щоб висунутися, прицілитися і вразити кулеметника, який готується до нового вогню.

Серце шалено калатало, немов хотіло пробити дірку в грудях. Лоб покритися потом, незважаючи на мороз. Руки, що стискали гвинтівку, злегка тремтіли. Чи думав у той момент Павло Гаврилович про смерть? Чи боявся, що схибить? Або, ще гірше, кулеметник замість того, щоб стріляти по бунчужному, націлиться в нього? Чи намагався він запам'ятати цю мить, яка

могла стати останньою в його короткому житті? Як не дивно, усе це разом блискавкою промайнуло в голові Павла Гавриловича, освітивши на крихітну долю секунди нерівне поле його жахів, розкиданих білими кістками по свідомості. Так, він боявся! Боявся, що випадкова куля обірве нитку його життя, яку розмотував Творець, і буття його буде точно виміряне лінійкою завдовжки тридцять п'ять років, що протягнулися через дві революції, одну війну і дві-три нездійсненні мрії, які зародилися в нього, коли він ще був кадетом у Київському кадетському корпусі. Боявся, що все це перетвориться на ніщоту, стане товстим шаром пилу, який укриє його могилу посушливим літом. І кістки жахів у цей момент не були для Павла Гавриловича просто метафорою, бо гола кістка — це і є втілена у фізичній формі смерть.

Але боявся Вітко три секунди — саме стільки йому було потрібно часу для того, щоб подолати страх, підвестися, висунути з-за кострубатої кори дерева й вистрілити в кулеметника. Гучний звук пострілу збігся зі ще одним гуком, який пролунав із протилежного боку. Ці два звуки схрестилися десь посередині, а потім помчали в різні боки, стрімко пронизуючи морозяне повітря, доки не досягли мети: з дикою, жажливою пристрастю в людську плоть встромилися кулі. Кулеметник упав на воза, убитий наповал, але тієї само миті Павло Гаврилович зиркнув ліворуч, обм'як і теж упав на снігове простирadlo. Червона пляма просочилася крізь шинель і забарвлювала сніг. Тим часом республіканці атакували, гучними голосами наповнюючи вулицю й перетворюючи колишню тишу в переплетення звукових смуг, що зв'язувались у міцний вузол єдиного крику: «Слава!»

Жовте світло лампи у спальні скидалося на літнє сонце. Якщо прижмуритися, можна було розділити штучне лимонне сяйво електричної лампочки і відсвіти червоного абажура. Але хто дивився широко розплющеними очима, той здатен був побачити лише золотисту із легкою червоною скоринкою кулю, невідомо ким підвішену просто посеред спальні. Здавалось, куля

ось-ось обірветься, впаде на підлогу, пропалить дошки, провалиться в підвал будівлі на Олександрівській вулиці, що неподалік від Маріїнського парку, а відтак вгрузне в чорні скиби київської землі, відокремлюючи верхній шар від глини, піску й тонкого щебеню, щоб проникнути в глибини — туди, де покаяться мерці, адже тільки вони знають правду про життя...

Павло Гаврилович відпочивав на ліжку, вкритий теплою ковдрою. Нікого поруч не було. На столику — ліки, спирт, бинти. Чай охолов. Годинник відмірював час своїм ритмічним цокотом, схожим на погойдування тіла шамана, що входить у транс: про такого шамана чотири роки тому розповідав пан Артем'єв, який тоді щойно приїхав із Півночі. Плече поболовало. Куля зачепила м'язи лівої руки, розірвала зв'язки, зруйнувавши еластичну тканину трицепсу, й полетіла геть. Після того, як більшовиків відігнали, Болбочан підбіг до Вітка, підвів друга, наполягав, щоб його поклали до шпиталю, але Павло Гаврилович м'яко відмовив своєму давньому приятелю. Рана неглибока, можна відлежатися вдома, так і Ганні Дмитрівні буде спокійніше, адже тоді вона зможе бачити його щодня. Не варто дарма запалювати жіночий неспокій, а це неодмінно станеться, коли червоні знов обстрілюватимуть лікарняні палати. Хірург зашив рану, офіцера доставили додому, допомогли піднятися на другий поверх і завели у квартиру. Дружина, побачивши пораненого чоловіка, втратила рівновагу, опустилася на стілець, і лише звичайний, рівний голос Павла Гавриловича, який повідомив їй, що поранення не смертельне і все швидко загоїться, зберіг її притомною.

Уночі поранений спав неспокійно. Рука боліла по всій довжині, а іноді біль віддавав навіть у плече. Коли ж Павло Гаврилович прокинувся, лампа горіла жовтим світлом і поруч нікого не було. Але двері майже одразу відчинилися, і в кімнаті з'явилася Ганна Дмитрівна. На її трохи витягнутому обличчі — з прямим носом, тонкими губами і високим чолом — застигла маска смутку. Блакитні очі спухли від сліз, тоненькі лінії зморщок, подібно до польових стежок, розрізали гладкий степ її ніжної шкіри. Вона зайшла тихесенько, не маючи наміру розбудити хворого.

— Ганнусю, я не сплю, — трохи хрипкувато мовив Павло.

— О, як добре! Треба рану обмити, я а все боялася тебе розбудити, — миттєво відповіла дружина, вносячи велику миску з теплою водою.

Вона пройшла до столу, поставила миску, попросила чоловіка піднятися. Відтак розмотала бинти, що просякли кров'ю і перетворилися на червону ганчірку. Оголила смужку рани, яка розкрилася, розділилася на дві частини, наче мушля, показуючи всю жахливу структуру людської плоті.

— Може, покликали б Наталію Іванівну, сестру милосердя? Не гидко тобі дивитись на... все це? — Павло намагався бути чемним, ретельно підбираючи слова.

— Та нічого, сама впораюся. Цілий рік була у військовому госпіталі й не таке бачила, то невже своєму чоловіку не допоможу? — трохи невпевнено сказала Ганна.

Було помітно, як вона переймається і по руках пробігає легке тремтіння, а шкіра вкривається дрібним потом. Однак жінка протерла рану вологим бинтом, обробила шви і особливо акуратно — розчервонілу аж до бурого кольору смугу рани. Тоді замотала все чистими бинтами й прикрила сорочкою.

— Посидь зі мною, — попросив Павло, намагаючись дотягнутися до жінки здоровою рукою.

Ганна Дмитрівна сіла поруч на ліжко, провівши довгими пальцями по спантеличеному обличчю чоловіка.

— Я не спала майже цілу ніч.

— Бачу, знову мучиш себе?

— А що робити? Сама лише думка, що ти опинився до смерті ближче, ніж за всі попередні роки, змушує мене тремтіти.

— Ну, це не зовсім так. Ось на Південно-Західному фронті, де командував Шостим піхотним Ладозьким полком...

— Не треба, Павлику. Я знаю, що ти зараз почнеш гороїжитися.

Обличчя Ганни Дмитрівни посумніло. Ганна заплакала. Схилила голову, а Павло Гаврилович пригорнувся до неї й ніжно гладив худу, граційну спину дружини.

— Годі тобі... Годі... Живий... Живий!..

— А що, якби... Павлику, ти не уявляєш... Мені боляче від самої думки... Побачити тебе... У труні... Могилі...

— Ну ж бо! Чого ти надумала таке говорити? Живий, я живий!

Кілька хвилин вони мовчки сиділи. Ганна Дмитрівна тихо схлипувала, немов намагалася уникнути тиші, яка їй здавалася подібною до могильної. Павло Гаврилович гладив жіночі плечі, не розуміючи, як позбавити кохану від важкої туги, що накривала її так часто в ці непевні роки.

— Коли це закінчиться, Павлику? Коли? — Ганна вирішила остаточно здолати тишу, тому заговорила, щоб почути бодай не чужу, а свою мову, адже саме вимовлені слова і є вогниками життя.

— Швидко, люба. Швидко.

— Ти так говорив ще рік тому.

— Я знаю. Знаю...

Тут із відчинених дверей почувся стогін матінки Ганни Дмитрівни, яка ось уже півроку лежала, поринувши у невідомі глибини старечої хвороби, що не тільки підкосила її, а й створила провали у пам'яті, подібні до чорної безодні. Бідна старенька опинялась у темряві свого минулого, яке вона насилу роздивлялася, сприймаючи колишні події ніби на дотик, і не впізнавала їх. Так само, як не впізнавала іноді дочку Ганну, єдину свою дитину, що вижила після трьох невдалих вагітностей. У кімнаті, заставленій старими речами і завішених блідими чорно-білими фотокартками, старенька лежала й дивилася на потрісканий портрет підтягнутого і ще молодого лейб-гвардії штабс-капітана. Іноді вона впізнавала у ньому свого чоловіка, із яким прожила багато років і який помер у 1913 році, за дев'ять місяців до війни і всіх лих; він спочив від старості, у ванні спокійного духу, задоволений плином свого життя. Але частіше старенька дивилася на портрет байдужим і страшним поглядом.

Ось і зараз вона знову поринула в безодні несвідомого, не пам'ятаючи, ані хто вона, ні де перебуває, ні хто за нею доглядає. Втім, це безпам'ятство не тамувало біль, який, подібно до електрики, проникав у сухожилля жінки і завдавав старенькій гірких страждань. Жоден лікар не зміг визначити причину її

хвороби, не збагнув, що призводить до болю, тому все списували на втому людського організму, який, мовляв, до сімдесяти п'яти років виснажує свої внутрішні джерела і зсихається, як зморщується яблуко після посушливого сезону.

Ганна Дмитрівна почула стогін, підвела голову до Павла, торкнулась його неголеної щоки.

— Піду подивлюсь, як там матінка.

— Добре. Я буду чекати тебе тут, — спробував пожартувати Павло Гаврилович.

Легка усмішка торкнулась її вуст:

— Авжеж, спробуй не залишати свій пост, — спокій освітив її красиві блакитні очі.

Павло Гаврилович відкинувся на подушку. Він дивився на стелю, по якій повільно повзли темно-помаранчеві тіні, які відкидав абажур лампи. Думки зіжмакались, перетворилися на зім'ятий аркуш, де годі було прочитати жодного рядка. Хвиля почуттів нахлинула на офіцера, але так і не змогла розбурхати його холодний розум. Останні місяці мов заморозили його, змусили дивитися на події крижаним поглядом, іноді перетворюючи все в нерухому скульптуру. За що боротися? За які ідеї? Як йому діяти? Він поки що не знав відповідей на ці питання, умовляючи себе, що насамперед необхідно захистити сім'ю. Павло Гаврилович Вітко лежав, накритий ковдрою. Біль у передпліччі стихав, і він сповзав у сон, у світ неояснених зображень, які є для свідомості короткою п'есою без оголошення автора, вступу та фіналу. Але за мить до того, як заснути, він почув два глухі гарматні постріли, вочевидь від заводу «Арсенал», де дислокувалося кілька сотень робітників та червоноармійців, які надумали вбивати всіх заради більшовицького блага.

РОЗДІЛ 2

— А наступного дня людиська з Подолу, що їх знов підбивали червоні, вдерлися на Хрещатик. Ось тоді я й подумав: що ж це за ідеї вбивають у їхні голови червоні, що голота втрачає здоровий глузд? Що це за бісівство? Тьху!

На стільці перед Вітком сидів його давній, ще з тридцять шостої бригади, де вони служили у 1915 році, приятель Морозов. То був кремезний чоловік із різкими, наче поспіхом виведеними рисами обличчя. Його великий ніс виділявся на огрядній фізії, дебели руки стискали чарку з горілкою, яку Морозов намагався допити, але щоразу знаходив подробиці, що їх треба було розповісти просто зараз, тому він лише рухав рукою з чаркою, наче поршнем. Горілка плескалась у чарці подібно до збентеженого духу самого Морозова.

— Оце тебе поранило, дай Боже пам'яті, шістнадцятого січня, то голота, значить, полізла сімнадцятого. От, ти ж ба, чортівня, як згадаю, аж моторошно!.. Так от, відстрілюємось ми, і я собі думаю: кінець українській владі, задавлять нас ці червонопікі... Але ж тут двісті хлопців із Гордієнківського полку підійшли... Господи ти Боже, не заплющилися очі Твої!.. Погнали цих червоних, аж дим за ними курився!

Павло Гаврилович слухав мовчки, не відводячи очей від співбесідника, лише іноді похитуючи головою. Уже п'ятий день поспіль він сидів у квартирі, прислухаючись до вуличної стрілянини, рвався до військового відомства, але Ганна Дмитрівна щоразу вмовляла його зачекати ще день. Стискаючи серце, він погоджувався, трохи підводячи ліву, поранену ру-

ку, щоб зрозуміти, чи можна її використовувати в бою, але тут-таки нахлинав біль, хвилі якого перекочувались по м'язах, спадаючи десь за кістку і ллючись у передпліччя — рана досі завдавала чимало клопоту. Але тепер серце Павла Гавриловича закипало, у ньому бурлила рідина роздумів, підігріта вродженим вогнем справедливості. Це відчуття Вітко успадкував від батька. Той був поміщиком із невеличким маєтком у Таращі під Києвом. Саме батько наполіг, щоб син пішов в армію. Віддав Павла до кадетського, а згодом — до Київського піхотного юнкерського училища. Там світогляд Павла Гавриловича вияскравився — він часто розповідав про це батькові, коли вони вечеряли в рідному маєтку. «Є люди, яким треба руйнувати, така їхня природа, а я думаю, що блаженні ті, хто творить, адже у творенні можна пізнати велич самого Творця», — так казав він, тоді ще юнак. І так само казав уже дорослий — щоб ніколи цих слів не зректися. Батько відповідав, що можна втратити багатство, стати банкрутом; можна захворіти і бути прикутим до ліжка; можна піти зі служби, стати відлюдником, але все це повернеться — гроші накопичаться, здоров'я відновиться, кар'єра піде вгору. «Тільки, сину мій, запам'ятай, що честь втрачають раз і назавжди. Це як діва може зватися дівою до першої ночі. Спаплюжена честь — це клеймо, як-от прокльон і чари, позбутися яких ніяк неможливо», — пояснював батько.

Павло Гаврилович не просто запам'ятав — він просочився цими словами, мов елеєм. Бувало, повторював їх у найтемніші миті, коли не знав, як учинити. Ось і зараз Морозов барвисто розповідав про події останніх днів, а котел душі Вітка кипів, жар посилювався.

— А відтак, коли робітники розбіглися з «Арсеналу», залишилося там людей лише кілька сотень. А все тому, що Петлюра підійшов зі своїми гайдаками Слобідського коша. Дев'ятсот чоловік та дев'ять гармат. Зробили вони пролом у стіні заводу й атакували. Кажуть, Петлюра першим біг в атаці, як той таран. «Слава Україні» кричали й увірвалися просто на заводський двір. Другою колоною йшов колишній царський полковник

Петров, а третій... як у біса його? А, Блаватний! Майже сотня наших полягла. А до того ще сотня. І ще... а поранених безліч... До чого ж це все? До чого...

Тут Морозов зупинився. Він нарешті згадав, що у руці в нього чарка з горілкою, проковтнув оковиту і глибоко видихнув. А тоді наче згас, поринувши у потоки своїх думок, як задушливого київського літа поринають у прохолодний Дніпро. Так вони й сиділи — двоє дорослих чоловіків, які своїм мовчанням створювали безліч сенсів, більше, ніж приховують швидкоплинні фрази.

Наступного дня, 22 січня, о дев'ятій ранку Вітко одягнувся, накинув френч, приготував чоботи. Дружина принесла шинель, яку вона акуратно підшила.

— Знаєш, Павлику, про що я думаю останніми днями?

— То просвіти!

Павло Гаврилович збирався й позирав на дружину, котра стояла біля входу до кімнати, коло вазонів, які старанно вирощувала, пильнувала взимку, хвилюючись за кожную пелюстку, а влітку виставляла на балкон, і той потопав у зелені, мов казковий палац. Ось і тепер Ганна Дмитрівна одним пальчиком гладила широкий листок, неначе благала його підтримки.

— Я пригадую день весілля, який він був короткий; і цілий ранок лив дощ, лупив грім. Мені здавалося, що ось вийдемо ми зараз на службу до Андріївської вінчатися, ударить блискавка і вб'є нас на місці, — жінка зробила паузу, нервово стискаючи руки.

— От же ж дурниці ти верзеш! Коли це тобі встигло спасти на думку? — Павло Гаврилович усміхнувся, приводячи до ладу волосся перед дзеркалом.

— ...А ти тоді наче думки мої похмурі побачив, обійняв мене — буквально на мить! І тоді я ясно відчула твій запах. Не той, що від парфумів, а той, що справжній, такий приємний — запах тіла людини, запах мого чоловіка. І заспокоїлась! — Ганна договорила й подивилась на Павла.

Той уже не всміхався, а підійшов до неї. Так дивно — стільки років вони разом, а вона вперше згадує той день. Адже він

справді міг згинути у прірві пам'яті, але ж ні! Пам'ятає, наче то було вчора.

— Рідненька моя, любий мій друже, якби ж то можна було казати слова ніжності й не повторюватися, то я б казав їх цілий день, — він узяв її долоні в свої, пестив тонку жіночу шкіру, наче прагнув роздивитися невидимі потоки почуттів, що проносяться під нею, приносячи страждання і щастя водночас.

— Я знаю, знаю, Павлику. Ти знову скажеш, що я занадто багато читаю романів і дивлюся на світ так, наче він пофарбований у один-єдиний колір... Але невже немає способу все закінчити? Твою службу, обов'язки, сьогоднішній вихід? — вона розпитувала, спотикаючись на словах.

— Може, й можна. Але я ще не знаю, як. Мені треба йти. Розумієш? Треба, — Павло Гаврилович сказав це, знаючи, що не втішить дружину, адже вона часто виходила з себе, як тільки може це робити людина водночас замкнена й збентежена.

На її тендітних плечах лежали не лише турботи про чоловіка та безпорадну матір, а й про ледащого кузена, що мешкав на Печерську й регулярно бував у них вдома. Цей тягар зробив Ганну Дмитрівну вразливою і суперечливою. Внутрішні суперечки жінки, своєю чергою, призводили до сварок між подружжям. Вони відбувалися стиха, упівголоса, у зачиненій кімнаті, щоб не мучити стару матір, та все-таки чоловік і дружина кілька разів на рік серйозно сварилися. Тож Павло Гаврилович страшенно переймався тим, щоб ранкова розмова не спричинилася до чергового з таких скандалів, тому ніжно притиснув до себе дружину, намагаючись не виказати своїх страхів. Ганна Дмитрівна кивнула, покійно обняла чоловіка й завмерла.

За кілька хвилин Вітко вийшов з дому, маючи намір дістатися до своєї військової частини. Хоча де вона зараз перебуває — навіть не уявляв. Небо, затягнуте молочними хмарами, щільно нависало над схилами міста. У зимові місяці здавалося, що Київ ближче до небес, ніж завжди: адже пухнастий білий покрив на поверхні землі зливався з суцільною молочною піною вгору, і тоді здавалося, що місто мов зависло між небом та землею. Може, це і є той жаданий небесний Єрусалим, який має

постати в останні дні?.. Так чи інакше виявилось, що саме Київ і є те останнє, що відділяло минуле від майбутнього. У Петербурзі й Москві вже постало зовсім інше життя, пофарбоване у більшовицькі кольори, але на київських схилах ще можна було почути правильну, не спаплюжену абрєвіатурами російську від капіталіста, який утік від революційної навали; можна було зустріти славного бойового товариша, з котрим служив на початку Першої світової; побачити українців, які так довго мріяли про свою державу й тепер намагаються її втримати. Якщо минуле — світло, а майбутнє — пiтьма, то київська сучасність — похмурий день. Дивно, але шматочок Української Народної Республіки, яка контролювала лише крихітну частину Київщини, маленькі повіти Волинської та Подільської губерній, стали втіленням надії, призначеної продовжити сьогоднішня. Якщо республіка впаде, то повернення вже не буде.

Саме з такими думками спускався вранці Вітко по Олександрівській вулиці. Він оминув Царський сад, вийшов до Царської площі й ахнув — усюди сліди боїв. Перевернуті вози, убитий кінь, із десятків трупів, що лежать у різноманітних позах. Робітники, червоноармійці, вільні козаки — усе змішалось. Міцний мороз скував загиблих незримими кайданами, зупинивши останній рух, але зберігши переляканий погляд, спрямований далеко за межі площі, вулиці, міста, у щось не фізичне і водночас страшне: туди, де починається вічність.

Павло Гаврилович поспішив у військове міністерство, де, як виявилось, засідала Центральна Рада, ховаючись від погромів. У коридорі він зустрів того-таки Морозова, який голосно і схвильовано доводив щось молодому ройовому, що приречено стояв біля фарбованої синьої стіни і був помітно схвильований. Молоденький офіцер намагався щось сказати, але розсерджений Морозов знову рухав кулаком, піднімаючи його і різко опускаючи, немов намагався поставити наголос на особливо важливому складі.

— Що сталося, дозвольте дізнатися? — Вітко підійшов до них, щоб розпитати про останні події, а заодно й врятувати переляканого ройового.

— Що?! Що?! Воювати треба! А нема кому! — розпалився ще дужче Морозов.

— Що сталося, дозвольте дізнатися? — повторно запитав Павло Гаврилович, знаючи запальний і сумбурний характер приятеля.

Зрештою розмірений голос Вітка справді трохи заспокоїв Морозова.

— Рада уклала мир із німцями. Цей гад Муравйов з Червоною армією на підступах до Києва. Нас лише кілька тисяч, більшовики наступають з трьох боків, а ось пан ройовий боїться йти на Ланцюговий міст, мовляв, людей замало, — проторохтів Морозов і стих, немов у нього закінчилися слова-патрони.

Кілька секунд ніхто не міг вимовити ані слова. Повз них пройшов заступник міністра Жуковський. Відтак — Винниченко з есером Голубовичем, які голосно обговорювали, чи потрібно вже зараз думати про евакуацію. Пройшли ще якісь добродії. Потім звідкись з'явився невідомий хлопчик у великому кожусі, ще вкритому з вулиці снігом, через що малий був схожий на гнома, який заблукав у світі велетнів. Вітко глянув на хлопчика і видихнув.

— Я зберу людей. Мабуть, робити це потрібно терміново.

Морозов хотів був сказати, що не личить курінному про це дбати, але повітря було стиснуте передчуттям лиха, і простір наче зменшився в розмірах. У той день українські офіцери, колишні царські солдати, гайдамаки, козаки, жменька юнкерів — усі опинилися в цьому стислому просторі, де безліч кутів і немає жодного виходу. Тому Морозов змовчав, як змовчав і молоденький рожевощокій ройовий. Вони подивилися на Вітка, даючи знати, що згодні йти слідом за ним.

Щойно в церквах закінчилася відправа, червоні почали обстрілювати Київ. Глухі стогони гармат, виставлених з боку Слобідки, лунали на одному березі Дніпра, а відгукувалися на іншому. Це скидалося на перекличку, і кожен новий звук видавався все страшнішим. Вибухи лунали неподалік від Лаври, засвідчуючи, що почався ще один етап військових дій. Мешканці

поховалися, сподіваючись, що товщина цегляних стін і бляшаних дахів убереже їх від вибухової хвилі.

Павло Гаврилович поспілкувався з Болбочаном, який склав список вірних республіці офіцерів. Тоді пішов на другий поверх до Сікевича, просив п'ять десятків бійців. Той в оточенні трьох офіцерів нависав над картою міста. Потрібно було відправити жовнірів у бік Подолу, на дальній Залізничний міст і на ближній Ланцюговий. Крім цього, приготуватися до оборони вулиць, розставити вартових по периметру, охороняти вокзал. У 450-тисячному місті половина озброєних полків дотримувалася нейтралітету і не втручалася ані в справи червоних, ані в справи жовто-блакитних. Більшість колишніх царських офіцерів сприймала те, що відбувається, за принципом «моя хата скраю» і лише спостерігала, чим усе закінчиться. Здавалося, що місто спорожніло й жодної живої душі в ньому не залишилося, крім кількох сотень хоробрих, що були готові підняти свій прапор.

До кімнати вбіг захеканий Петлюра. На лівому рукаві френча було видно тризуб, також привертала увагу великі гудзики із зображенням українського герба. Павло Гаврилович доповів про ситуацію, зокрема — як мало тих, хто готовий вийти битися на дніпровські схили. Петлюра сконцентрувався на мапі, водив по ній пальцем, навіть щось тихо шепотів. Згодом підвів очі на Вітка, зітхнув. Його правильне обличчя з рівним підборіддям, ледь помітними вилицями на худорлявому обличчі й прямим носом виглядало напрочуд умиротвореним. У якусь мить Павлу Гавриловичу здалося, що Петлюра чи то байдужий до того, що відбувається, чи глибока віра облела корінням його серце, проникла у найпотаємніші куточки душі, туди, куди не дістане ревіння гармат і галас червоних. Утім, віру й нерозсудливість часто плутають, — вирішив Вітко, не до кінця розуміючи реакцію Петлюри.

— Якщо ви гадаєте, що це кінець, то помиляєтеся, — сказав Петлюра, помітивши осудливий погляд Павла Гавриловича.

— Тоді що це?! — не витримав урешті Вітко.

ЗМІСТ

Розділ 1	7
Розділ 2	18
Розділ 3	28
Розділ 4	41
Розділ 5	53
Розділ 6	64
Розділ 7	74
Розділ 8	85
Розділ 9	96
Розділ 10	109
Розділ 11	120
Розділ 12	133
Розділ 13	144
Розділ 14	154
Розділ 15	165
Розділ 16	176
Розділ 17	187
Розділ 18	197
Розділ 19	209
Від автора	219

Літературно-художнє видання

БУТЧЕНКО Максим
1918. Місто надій
Роман

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*
Відповідальний за випуск *К. В. Озерова*
Редактор *І. М. Андрусак*
Художній редактор *Ю. О. Дзекунова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *А. М. Фурман*

Підписано до друку 06.04.2018. Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Literaturna». Ум. друк. арк. 11,76. Наклад 5000 пр. Зам. №

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
61052, м. Харків, вул. Різдяна, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

Бутченко М.

Б93 1918. Місто надій : роман / Максим Бутченко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. — 224 с.

ISBN 978-617-12-5051-2

1918 рік. Павло Вітко, офіцер армії УНР, мав тільки дві любові у своєму житті: до України й до дружини Ганни. Та тепер дружина далеко, а мрія про незалежність України ще далі. Неймовірними зусиллями Павлові та його бойовому товаришеві вдається вирватися з оточення більшовиків. А тим часом «червоні» встановлюють свої порядки в Києві. Усіх незгодних кидають за ґрати. Ганні також загрожує небезпека. Але давній ворог Павла, командир загону Муравйова Віктор Примаков рятує її від безчестя. Він закоханий у Ганну до нестями... На полі бою невблаганна доля зіштовхне запеклих ворогів — Павла і Віктора. Хто вийде живим зі смертельного герцю? Чи доля дасть Ганні шанс знову побачити Павла?

УДК 821.161.2

1. Бахмут (Артемівськ), вул. Незалежності, 69 (ТЦ «Азов-Плаза», 2-й поверх), (0627) 44-90-99
2. Біла Церква, вул. Ярослава Мудрого, 5/13 (колишній універмаг «Дружба», 1-й поверх), (0456) 39-04-68
3. Білгород-Дністровський, вул. Московська, 16-А (ТЦ «Рута-Плаза», 2-й поверх), (04849) 6-07-26
4. Бердянськ, просп. Азовський, 35-А (ТЦ «DEL MAR», 1-й поверх), (06153) 3-48-40
5. Бориспіль, вул. Київський шлях, 10-В (ринок «Зоряний», місце 103), (06153) 3-48-40
6. Вінниця, вул. Паланіна, 1-А (ТЦ «Квартал», 2-й поверх), (0432) 50-88-06
7. Вознесенськ, вул. Снякова, 5-А, (05134) 3-20-19
8. Дніпродзержинськ, просп. Леніна, 57-А (ТЦ «Фуршет», 1-й поверх), (0569) 53-42-26
9. Дніпропетровськ, просп. Дмитра Яворницького, 105 (ТЦ «Сільпо», 2-й поверх), (056) 770-00-55
10. Дніпропетровськ, вул. Калинова, 9-А (ТЦ «Miriada», 1-й поверх), (056) 760-33-30
11. Житомир, вул. Київська, 87 (ТЦ «Вопак», 2-й поверх), (0412) 41-24-85
12. Запоріжжя, просп. Соборний, 58, (061) 787-63-86
13. Запоріжжя, просп. Металургів, 2-Ж (ТЦ «Рекордний», 0-й поверх), (061) 236-86-54
14. Івано-Франківськ, пл. Ринок, 1 (ТЦ «Галерея Н», 0-й поверх), (0342) 72-58-32
15. Ізмаїл, вул. Пушкіна, 47 (ТЦ «Електрон», 2-й поверх), (04841) 6-22-12
16. Ізюм, пл. Джона Ленона, 7, (05743) 3-14-72
17. Кам'янець-Подільський, вул. Данила Галицького, 11/3 (ТЦ «Максимум», 2-й поверх), (03849) 6-48-11
18. Київ, вул. Велика Васильківська, 72 (ТЦ «Олімпійський», 3-й поверх), (044) 590-25-76
19. Київ, вул. Райдужна, 15 (ТЦ «Фуршет», 0-й поверх), (044) 540-23-65
20. Київ, вул. Маршала Малиновського, 12-А (ТРЦ «Метрополис», 3-й поверх), (044) 500-62-73
21. Київ, вул. Лукашевича, 15-А (ТЦ «Європорт», 2-й поверх), (044) 461-94-82
22. Київ, вул. Драгоманова, 29 (ТЦ «Центрум», 1-й поверх), (044) 502-18-96
23. Київ, вул. Полудренка, 90/2 (ТЦ «Маяк», 3-й поверх), (044) 361-91-46
24. Кіровоград, пров. Центральний, 3/1 (ТЦ «Плаза», 1-й поверх), (0522) 35-20-55
25. Ковель, бульв. Лесі Українки, 18 (ТЦ «Булвар», 2-й поверх), (03352) 5-21-40
26. Конотоп, вул. Котопольських дивізій, 24-А (ТЦ «Маяк», 2-й поверх), (05447) 6-36-77
27. Краматорськ, вул. Палацова, 23 (ТЦ «Прогрес», 2-й поверх), (0626) 48-97-87
28. Красноармійськ, вул. Свердлова, 148, (06239) 2-00-48
29. Кременчук, вул. Соборна, 15/42 (ТЦ «Мега», 2-й поверх), (0536) 72-97-65
30. Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 4 (ТЦ «Плаза-2», 2-й поверх), (056) 409-81-09
31. Кривий Ріг, вул. Ватутіна, 39-А, (056) 409-60-75
32. Лисичанськ, просп. Перемоги, 117 (ТЦ «Лімон», 2-й поверх), (067) 570-61-62
33. Лубни, пл. Ярмаковца, 30-А (ТЦ АТБ), (05361) 7-17-10
34. Луцьк, вул. Лесі Українки, 53 (ТЦ «Галерея Центр», цокольний поверх), (0332) 78-35-08
35. Львів, вул. Братів Рогатинців, 15, (032) 235-50-12
36. Львів, вул. Городоцька, 179 (ТЦ «Скрянь», 2-й поверх), (032) 298-88-07
37. Маріуполь, просп. Металургів, 64 (ТЦ «Єлизавета», 1-й поверх), (06229) 41-27-71
38. Мелітополь, просп. Богдана Хмельницького, 24 (ТЦ «Пасаж», 2-й поверх), (0619) 44-83-49
39. Миргород, вул. Гоголя, 147 (ТЦ «Мир», 1-й поверх), (05355) 5-06-08
40. Мукачеве, вул. Федорова, 6 (ТЦ ЦУМ)
41. Ніжин, вул. Шевченко, 11-А (ТЦ «Гермес», 2-й поверх), (04631) 90-10-2
42. Миколаїв, вул. Потьомкінська, 63/2, (0512) 47-58-43
43. Нікополь, просп. Трубиньки, 14 (ТЦ ЦУМ, 1-й поверх), (05662) 2-50-03
44. Нова Каховка, вул. Паризької комуні, 13 (ТЦ «Центральний», колишній «Дитячий світ», 2-й поверх), (05549) 7-96-51
45. Новомосковськ, вул. Радянська, 34 (ТЦ «Сті-Центр», 2-й поверх), (0569) 69-65-79
46. Одеса, вул. Велика Арнаутська, 61, (048) 786-05-88
47. Одеса, вул. Краснова, 17 (орієнтир — пл. Толбухіна), (048) 780-19-84
48. Одеса, просп. Добровольського, 99, (048) 755-04-40
49. Олександрія, просп. Леніна, 77 (ТЦ «Гранд-Плаза», 2-й поверх), (05235) 7-15-50
50. Павлоград, вул. Центральна, 84-А, (057) 752-65-92
51. Первомайськ, вул. Революції, 34, (05161) 7-53-99
52. Полтава, вул. Жовтнева, 50, (0532) 60-60-40
53. Прилуки, вул. Київська, 138 (ТЦ «Фуршет», 2-й поверх), (04637) 3-29-00
54. Рівне, вул. Київська, 67-А (ТЦ «Арена», 2-й поверх), (0362) 64-26-37
55. Сидове, вул. Карла Маркса, 10 (будинок пошту, 2-й поверх), (06237) 7-00-34
56. Слоб'янськ, пл. Соборна, 3 (ТЦ «Фокстрот», 2-й поверх), (0626) 62-11-02
57. Суми, вул. Соборна, 42, (0452) 77-17-12
58. Тернопіль, вул. Перля, 3 (ТЦ «Novus», 2-й поверх), (0352) 43-12-76
59. Ужгород, вул. Минайська, 16-Г (ТЦ «Колізеї», 2-й поверх), (0312) 67-22-29
60. Умань, вул. Шевченка, 23-А (ТЦ «Сті»), (047) 444-000-6
61. Фастов, вул. Івана Мазепи, 6 (ТЦ «Фуршет», 2-й поверх), (04565) 6-05-11
62. Харків, просп. Маршала Жукова, 3-А, (057) 392-03-43
63. Харків, просп. Гагаріна, 20-А (ТЦ «На Гагаріна», 2-й поверх), (057) 703-44-58
64. Харків, вул. Академіка Павлова, 144-Б (ТЦ «Юмос», 3-й поверх), (057) 720-12-29
65. Харків, вул. Полтавський шлях, 144 (ТБЦ «Компас», 2-й поверх), (057) 720-10-33
66. Херсон, просп. Ушакова, 35-А (ТЦ «Адмірал», 2-й поверх), (0552) 46-00-66
67. Хмельницький, вул. Свободи, 73 (ТЦ «Фуршет», 3-й поверх), (0382) 72-66-51
68. Черкаси, вул. О. Дашкевича, 26 (ТЦ «Сільпо», 3-й поверх), (0472) 54-04-47
69. Чернівці, просп. Перемоги, 103, (0462) 65-32-31
70. Чернівці, вул. Головна, 10, (0372) 58-72-44
71. Шостка, вул. Карла Маркса, 24 (у відділенні Приватбанку), (05449) 7-37-46

Замовляйте книжки будь-яким зручним способом

- за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88
- на сайті Клубу: www.bookclub.ua
Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

**Запрошуємо до співпраці художників,
перекладачів, редакторів**
e-mail: editor@ksd.ua

Для гуртових клієнтів

Харків
тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Київ
тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@ksd.ua

Одеса
тел./факс +38(067)572-44-28
e-mail: odessa@ksd.ua